
Edo Škulj
Cerkvena ljudska pesem *Je angel Gospodov*

Sestavek je razdeljen na štiri točke: 1. Angelovo oznanjenje. 2. Angelovo češčenje kot ljudska pobožnost. 3. Besedilo, ki je prepesnjena molitev angelovega češčenja. 4. Napev v dveh različicah: v dvo- in tridobnem taktu. Vsa melodija se odvija v območju sekste frigijske lestvice od najvišjega c do note finalis e.

The article is divided into four chapters: 1. Angel's annunciation, 2. Angel-worship as folk devotion, 3. Poetic re-creation of the angel-worship prayer, 4. Melody in two variations: in double and in triple bar time. The entire melody lies within the sixth of the Phrygian scale from the highest c to the nota finalis e.

Najnovejša cerkvena ljudska pesmarica *Slavimo Gospoda* (SG),¹ ki je izšla leta 1988, ima tri pesmi s podobno vsebino: *Oznanil je angel* (SG 17), *Poslan z nebes je angel* (SG 18) in *Je angel Gospodov* (SG 171). Na isto vsebino prideta po prvi oziroma po drugi kritici še dve adventni pesmi: *Dopolnjen je oblube čas* (SG 15) in *Vi, oblaki, ga rosite* (SG 21). Vse te pesmi imajo adventni značaj, vendar so – točneje rečeno – bolj oznanjenjske kot pa adventne. Adventne pesmi vzbujajo pričakovanje Odrešenika in spadajo v prvi del adventnega časa, oznanjenjske pa že opisujejo neposredne dogodke pred Jezusovim rojstvom in sodijo v drugi del adventnega časa, v božično osem-dnevnicu (SG 27–38).²

Kot je iz naslova razvidno, je predmet tega članka pesem *Je angel Gospodov* (SG 171), pomoč pa bomo iskali pri obeh na prvem mestu omenjenih pesmih *Oznanil je angel* (SG 17) in *Poslan z nebes je angel* (SG 18). Iz številke je razvidno, da je prva pesem v drugi skupini kot ostali dve: prva je med Marijinimi, drugi dve pa med adventnimi pesmimi. Po vsebini bi sodili skupaj *Je angel Gospodov* in *Oznanil je*

¹ Prim. M. Smolik - E. Škulj (ur. s sodelavci), *Slavimo Gospoda*, Bogoslužna pesmarica in molitvenik, Mohorjeva družba, Celje 1988 (odslej: SG).

² Podobno se dogaja s postnimi in trpljenjskimi pesmimi.

angel, samostojna pa je *Poslan z nebes je angel*. Le-ta opisuje namreč celotni dogodek iz Lukovega evangelija, medtem ko sta prvi dve le prepesnjeni obliki molitve angelovega češčenja.

Članek je razdeljen na štiri točke: 1. Evangeljsko poročilo angelovega oznanjenja; pri tem si bomo pomagali s pesmijo *Poslan z nebes je angel*, 2. nastanek in oblika ljudske pobožnosti angelovega češčenja, 3. besedilo pesmi in 4. njen napev.

1. Angelovo oznanjenje

Poročilo o angelovem oznanjenju, ki ga prinaša Lukov evangelij v 1. poglavju (prim. Lk 1,28-35), poteka takole: V šestem mesecu po napovedi rojstva Janeza Krstnika je Bog še enkrat poslal angela Gabrijela, ki je glasnik odrešenjskega časa, saj je na zemljo prinašal vesti v zvezi z Odrešenikovim učlovečenjem, najprej Zahariji, zdaj Mariji. Poslal ga je v galilejsko mesto Nazaret, ki je bil nepomemben trg – Stara zaveza ga sploh ne pozna, – čeprav ga evangelist imenuje mesto. – Ves dogodek lepo povzame omenjena adventna pesem, ki pravi: »Poslan z nebes je angel na širni grešni svet k brezmadežni Devici tja v mesto Nazaret.«

Angel je bil poslan k devici, to je: k mlademu in neporočenemu dekletu, ki pa je bilo že zaročeno, a še ne poročeno, saj še nista živela skupaj z Jožefom, ki je bil iz Davidove hiše, zato je ob popisu moral iti v Davidovo mesto Betlehem. Dekletu je bilo ime Marija. – »Devici tej premili Marija je ime, iz Davidove hiše je Jožef ženin nje.«

Ko je angel prišel k Mariji, ji je rekel: »Pozdravljena, obdarjena z milostjo, Gospod je s teboj!« (Lk 1,28). Te besede niso samo navaden pozdrav, ki je bil v tedanjem svetu povsem vsakdanji, ampak v njem verjetno odmevajo napovedi odrešenja Sionski hčeri in izražajo radost veselega oznanila. – »K Mariji angel pride, tako ji govori: 'Češčena si, Marija, vsa polna milosti!'«

Medtem ko se je Zaharija prestrašil ob angelovih besedah, se je Marija le vznemirila, ko je zaslišala angelov pozdrav. Ob tem je zaslutila edinstven poklic in razmišljala o pomenu angelovega oznanila, hkrati pa je skušala prodreti v skrivnost tega nepričakovanega razodetja. – »Marija se prestraši češčenja Božjega in v srcu premišljuje besede angela.«

Ko je angel opazil, da se je Marija prestrašila oziroma vznemirila, jo je po kratkem premoru najprej pomiril z značilnimi svetopisemskimi besedami: »Ne boj se, Marija, kajti našla si milost pri Bogu« (Lk 1,30). – »Mariji angel reče: 'Nikar se ti ne boj, ker milost si dobila, Gospod je sam s teboj.'«

Po teh uvodnih besedah ji angel pove bistvo sporočila: »Glej, spočela boš in rodila Sina, in daj mu ime Jezus. Ta bo velik in se bo imenoval Sin Najvišjega. Gospod Bog mu bo dal prestol njegovega očeta Davida in kraljeval bo v Jakobovi hiši vekomaj; in njegovemu kraljestvu ne bo konca« (Lk 1,31-33). Mariji angel ne razloži, zakaj se bo otrok imenoval Jezus, kot je to razložil Jožefu: »Rodila bo sina in daj mu ime Jezus, kajti on bo svoje ljudstvo odrešil grehov« (Mt 1,21). Jezus bo velik in bo Božji Sin. Dobil bo Davidov prestol, saj je njegov oče iz Davidove hiše. Na prestolu bo zakraljeval vsemu Izraelu, in to za vse večne čase. Kot Zaharija tudi Marija zastavi vprašanje: »Kako se bo to zgodilo, ko ne poznam moža?« (Lk 1,34). Medtem ko je Zaharijevo vprašanje razodevalo njegovo nevero, pa na Marijino angel odgovori, saj ga je narekovala vera, ki išče razsvetljenja. Mariji, ki je poročena z Jožefom in je še devica, angel sporoči, da bo postala mati. Marija razume, da se bo to zgodilo takoj. Zato ugovarja, da nima zakonskih odnosov z Jožefom. Pri tem je njeno vprašanje povod za angelovo razodetje.

Nekateri so mnenja, da Marijino vprašanje pomeni: Noče spoznati moža, in s tem zagovarjajo njeno voljo, da ohrani devištvo. Vendar sedanjik, v katerem je glagol, označuje stanje in ne volje. Marijino vprašanje je v pripovedi uvod v popolnejše razodetje Jezusove skrivnosti: »Sveti Duh bo prišel nadte in moč Najvišjega te bo obsenčila, zato se bo tudi Sveto, ki bo rojeno, imenovalo Božji Sin« (Lk 1,35). Sporočilo dopolnjuje Matejev evangelij, kjer angel nekoliko mesecev pozneje govori z Marijinim možem: »Jožef, Davidov sin, ne boj se vzeti k sebi Marije, svoje žene; kar je spočela, je namreč od Svetega Duha« (Mt 1,20). Božji Sin je za evangelista Luka – tako kot za Staro zavezo – drugo ime za Mesija. Vendar je za Luka tudi to najodličnejši izraz za skrivnostno razmerje, ki Jezusa združuje z Bogom. Na koncu Gabrijelovega oznanila je Božji Sin še določnejša oznaka kot Sin Najvišjega. Ob tem angel na poseben način sporoči Mariji novico o Elizabetini zanositvi, katero je kmalu obiskala: »Glej, tudi tvoja sorodnica Elizabeta je spočela sina v starosti; in to je šesti mesec njej, ki so jo imenovali nero-dovitno. Bogu namreč ni nič nemogoče« (Lk 1,36). – »Glej, Sina boš spočela od Svetega Duha, boš srečna porodila Rešitelja sveta.«

Po angelovem pojasnilu je Marija končno razumela, da ima Bog z njo in njenim devištvom posebne načrte, zato z veliko vero in v globoki ponižnosti izgovori svoje najlepše besede: »Glej, Gospodova služabnica sem, zgôdi se mi po tvoji besedi!« (Lk 1,38). – »Marija vsa ponižna na to odgovori: 'Glej, volja naj Gospoda, se nad menoj zgodi. – Pokorna vedno dekla sem svojega Boga, v njegovo milost upam iz celega srca.' – Marija, Mati Božja, le prosi ti za nas, naj Božja milost z nami ostane slednji čas!«

2. Angelovo češčenje

V Sloveniji je še navada, da se trikrat na dan s cerkvenega stolpa oglasi zvon, in sicer ob zori, opoldne in ob mraku. Takrat pobožnejši kristjani zmolijo angelovo češčenje. To, kar je danes samo po sebi umevno skupaj, namreč zvonjenje in molitev angelovega češčenja, ima precej dolgo zgodovino. Zato moramo ločiti zvonjenje in molitev.

a) Zvonjenje

Zdi se, da je bila že v 13. stoletju navada, da so zvečer zvonili in ob tem zmolili zdravamarijo. V 14. stoletju so tudi zjutraj zvonili, v 15. stoletju pa tudi že opoldne, čeprav le ob petkih, in sicer kot spomin na Kristusovo trpljenje. Šele papež Kalist III.³ je leta 1456 vpeljal vsakodnevno zvonjenje kot spomin na zmago nad Turki pri Beogradu.⁴ Vendar je šele v 16. stoletju prišlo v zavest trikrat dnevno zvonjenje kot celota, sinode 17. stoletja so ga pa splošno priporočale.

b) Molitev

Že prvi spis starokrščanske Cerkve *Didache – Nauk dvanajsterih apostolov* priporoča trikrat dnevno molitev. Ko navede očenaš, doda: »Tako molite trikrat na dan!«⁵ V 13. stoletju so ob večernem zvonjenju zlasti na pobudo frančiškanov začeli moliti tri zdravamarije. Sv. Bonaventura je leta 1269 bratom naročal, naj spodbujajo vernike, da

³ Prim. M. Benedik, *Papeži, od Petra do Janeza Pavla II.*, Mihelač, Ljubljana 1996, str. 217.

⁴ Prim. F. Ušeničnik, *Katoliška liturgika*, Ljudska knjigarna, Ljubljana ²1944, str. 34.

⁵ *Didache – Nauk dvanajsterih apostolov*, Ljubljana 1973, str. 30.

bodo molili, ko zvoni za večerne sklepnice.⁶ Ni jasno, kdaj so omenjenim zdravamarijam dodali tri vzklike oziroma napovedi in odgovore, ki povzemajo temeljne skrivnosti učlovečenja. Vsekakor je po Tridentinskem cerkvenem zboru že splošna navada.

Molitev angelovega češčenja je torej sestavljena iz treh zdravamarij, ki jih uvedejo tri napovedi s tremi odgovori.⁷ Prva napoved z odgovorom je povzetek celotnega oznanjenja, kot ga srečamo pri evangelistu Luku: »Angel Gospodov je oznanil Mariji – in spočela je od Svetega Duha« (prim. Lk 1,28–36). Druga dvojica je pravzaprav besedilo Marijinega končnega pristanka: »Glej, dekla sem Gospodova – zgodi se mi po tvoji besedi« (prim. Lk 1,38). Tretja dvojica pa je iz uvoda v Janezov evangelij: »In Beseda je človek postala – in med nami prebivala« (prim. Jn 1,14). Sledi splošna vrstica pri Marijinih molitvah: »Prosi za nas, sveta Božja porodnica, – da postanemo vredni obljub Kristusovih.« Vse skupaj pa sklene molitev, ki je pravzaprav glavna prošnja na 4. adventno nedeljo, ki se danes takole glasi: »Nebeški Oče, po angelu si nam oznanil učlovečenje svojega Sina. Posvečuj in podpiraj nas s svojo milostjo in nas po njegovem trpljenju in križu pripelji k slavi vstajenja. Po Kristusu, našem Gospodu. Amen.«⁸ Omenjene škofijske sinode 17. stoletja so tudi priporočale krščanskemu sočutju tako priljubljen običaj, da zvečer po avemariji posebej zvoni v spomin ubogim dušam v vicah.

3. Besedilo

Zdi se, da je bil eden najstarejših zapisov besedila *Je angel Gospodov* objavljen v *Vencu svetih pesmi*, ki je prvič izšel leta 1858 v Mariboru. V šestem natisu iz leta 1889 je pesem pod št. 153 in ima naslov *Angeljevo češčenje*. Besedilo ima samo tri kitice:

1. Je angel Mariji češčenje prinesel:
»Boš Sina spočela od svet'ga Duha.
O sveta Marija, le prosi za nas,
da hudi sovražnik ne pride do nas.
2. Marija je rekla: »Sem dekla Gospoda;
po tvoji besedi se naj mi zgodi!« O sveta Marija.
3. In sveta beseda je meso postala,
med nami prebiva, ji Jezus ime. O sveta Marija.⁹

Venec svetih pesmi je doživel veliko pomnožitev v osmem natisu leta 1907. V uvodu je povedano: »V osmi izdaji roma med ljudstvo priljubljeni *Venec svetih pesmi* v povečani in nekoliko izpremenjeni obliki. Da bi se dosegla vsaj kolikor mogoče popolna edinost po vseh slovenskih pokrajinah tudi glede pesmi se je odločilo Katol. tiskovno društvo v Mariboru prirediti izdajo, ki bi mogla ustreči veliki večini Slovencev. Prireditelju je društvo naročilo, naj vse pesmi *Venca* pregleda, zmote v razumevanju verskih resnic in verskega življenja odstrani, jezikovne napake popravi, pesniško obliko po

⁶ Prim. M. Smolik, *Liturgika*, Pregled krščanskega bogoslužja, Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 218.

⁷ Prim. J. Kramp, *Angelusläuten*, v: LThK I, Herder, Freiburg 1930, str. 434–435; A. Heinz, *Angelus*, v: LThK I, Herder, Freiburg 1993, str. 653–654.

⁸ *Rimski misal*, Ljubljana 4 1992, str. 26.

⁹ Prim. *Venec svetih pesmi*, za očitno in domačo službo Božjo bogoljubnih kristjanov, Šesti natis, Maribor 1889, str. 158.

možnosti olepša in knjigo po vsebini organsko uredi.¹⁰ Kdo je bil prireditelj, žal, v izdaji sami ni povedano. Vsaj neposredno ne, morda posredno. Gregor Pečjak je v CG predstavil in ocenil osmi pomnoženi natis *Venca svetih pesmi*. Med drugim piše: »Pravo stališče je prireditelj zavzel glede popravljanja. Vse pesmi iz *Ljudske pesmarice* in iz nove *Cecilije* je pustil neizpremenjene, ker so se tam glavne napake že iztrebile.«¹¹ Za obe omenjeni pesmarici – namreč za Špindlerjevo *Ljudsko pesmarico*¹² in drugo izdajo Foersterjeve *Cecilije*¹³ – pa iz njunih uvodov vzemo, da je besedilo pesmi popravil dr. Gregor Pečjak. Vse to delo omenja tudi članek o Pečjaku v SBL.¹⁴

Osmi natis *Venca svetih pesmi* ima pod št. 774 pesem z naslovom *Angelsko češčenje*, ki je precej različno od prejšnjega:

1. Oznanil je angel Gospodov Mariji,
spočela od Svetega zdaj je Duha.
Češčena Marija, izprosi nam to,
da dušni sovražnik nas zmagal ne bo.
Češčena Marija, je angelski glas,
le prosi, Marija, v nebesih za nas.
2. Gospodova dekla sem, reče Marija,
(ali: Marija je rekla: Gospoda sem dekla)
po tvoji besedi naj se mi zgodi. Češčena.
3. In sveta Beseda meso je postala,
med nami prebiva zdaj Jezus naš sam. Češčena.

Že ob prvem branju je jasno, da besedilo izredno lepo teče. Gregor Pečjak je bil prvenstveno znan kot teolog in biblicist in ne kot pesnik, čeprav ima tudi nekaj uglasbenih pesmi, npr. *Usmiljeni Jezus* (SG 454), pa je le bil mojster jezika. Ker sta besedili tako različni, lahko drugo besedilo pripišemo Gregorju Pečjaku.

Vendar prinaša besedilo dve posebnosti. Najprej ni jasno, zakaj ima Pečjak dvojno besedilo za odpev, kar je nekaj povsem nenavadnega. S tem je do neke mere podrl zgradbo pesmi in skladbe. Druga posebnost pa je, da ima v drugi kitici inačico, kar v nobenem primeru ni priporočljivo za ljudsko pesmarico, ki je hotela poenotiti besedilo (zdi se, da je inačica v oklepaju boljša).

Pečjakovo besedilo ima posebno melodijo, vendar ne poznamo skladatelja. Ali je morda starejša? Verjetno! Vsekakor je pesem prvič izšla v pesmarici *Hvalimo Gospoda* (št. 5), drugič pa v pesmarici *Slavimo Gospoda* (št. 17). Razlika med obema izdajama je ta, da sta v prvi oba odpeva, v drugi pa le prvi. S tem je skladba zopet dobila svojo prvotno celovitost.

Istega leta kot osmi natis *Venca svetih pesmi* je v Ljubljani izšel tretji zvezek *Slovenskih narodnih pesmi*, ki jih je uredil Karel Štrekelj. Že kar med prvimi pesmimi III. dela – *Pesmi pobožne* – ima tri inačice, katerim je dal naslov *Svet angel Gospodov je Mariji oznanil*, in sicer je prva s Suhe na Koroškem (št. 6405), druga iz Pušinec (št. 6406),

¹⁰ *Venc svetih pesmi*, za bogoslužne kristjane, Osmi pomnoženi natis, Maribor 1907, III-IV.

¹¹ G. Pečjak, *Venc svetih pesmi*, v: CG 31 (1908), str. 48.

¹² Prim. F. S. Špindler (prir.), *Spremljevanje k Ljudski pesmarici*, Ljubljana 1904.

¹³ Prim. A. Foerster (ur.), *Cecilija I*, Celovec 1901, str. 4.

¹⁴ Prim. *Pečjak Gregor*, v: SBL II.

Štrekelj I

Svet an-gelj Go-spo-dov' Ma-ri-ji o-zna-nov, da b'o-na spo-če-la od svet'ga Du-ha. Če-

Kimovec (D-dur, C)

Je an-gel Go-spo-dov o-zna-nil Ma-ri-ji, in o-na spo-če-la je od Sve-te-ga Du-ha. "Če-

Zafošnik I (D-dur, C)

Je an-gel Go-spo-dov o-zna-nil Ma-ri-ji, je o-na spo-če-la od Sve-te-ga Du-ha. "Če-

Kumer (G-dur, 4/4)

Je an-gel Go-spo-dov o-zna-nil Ma-ri-ji, da b'o-na spo-če-la od Sve-te-ga Du-ha. Če-

Štrekelj II (Es-dur)

Svet an-gelj Go-spodov(je)Ma-ri-ji o-znanov, da b'o-na spo-če-la od Svet'ga Du-ha. Če-

Zafošnik II

Je an-gel Go-spo-dov o-zna-nil Ma-ri-ji, je o-na spo-če-la od Svet'ga Du-ha!

Dodatek (5/8)

Je an-gel Go-spo-dov o-zna-nil Ma-ri-ji, in o-na spo-če-la je od Svet'ga Du-ha. Če-

9 10 (b) 11 12 (c) 13 14 (b) 15 16

šče-na si Ma-ri-ja, je an-gelj-ski glas, bo zadnja u-ra-bi-la, prid, ma-ti, po nas.

šče-na si, Ma-ri-ja,* je an-gelj-ski glas, bo za-dnja u-ra-bi-la, Ma-ri-ja, prid'po nas.

šče-na si, Ma-ri-ja,* je an-gelj-ski glas, ko bo za-dnja u-ra-bi-la, Ma-ri-ja, prid'po nas.

šče-na si, Ma-ri-ja, je an-gelj-ski glas, bo zadnja u-ra-bi-la, Ma-ri-ja, pridpo nas!

šče-na Ma-ri-ja si že-gna-na že-na, je že-gnan spo-min, ko je Je-zus tvoj sin.

Zdra-va, Ma-ri-ja, vse mi-lo-sti pol-na, Go-spod je s te-boj, je Je-zus Sin tvoj.

šče-na Ma-ri-ja, je an-gelj-ski glas, bo zad-nja u-ra-bi-la, prid', Ma-ti, po nas.

tretja pa od Sv. Eme (št. 6407).¹⁵ Vsa tri besedila imajo v prvih treh kiticah skupno vsebino, nanašajo se namreč na tri vzklrike molitve angelovega češččenja, ostale kitice pa se v marsičem ali celo povsem razlikujejo. Ker so ta besedila samo ljudske pesmi in še ne cerkvene ljudske pesmi, se ne bi spuščali v predstavitev.

Prvi, ki je objavil *Je angel Gospodov* v cerkveni pesmarici, in to hkrati z melodijo, je bil Franc Kimovec. S tem je postala prava cerkvena ljudska pesem, ker je izšla s cerkvenim odobrenjem. Leta 1935 je v Ljubljani izdal *Partituro k zbirki Sv. maša in pesmi*,¹⁶ s katero je hotel – kot je napisal v uvodu – dopolniti Špindlerjevo *Ljudsko pesmarico* in Premrlovo *Cerkveno ljudsko pesmarico* iz leta 1928.¹⁷ Vse tri pesmarice, za katere je sestavil skupno kazalo, bi sestavljale celoto. Žal, Kimovec ne pove, odkod je besedilo vzel niti kdo ga je priredil. Ker vemo, da je sam imel nekaj literarnih želja, lahko priredbo besedila pripišemo njemu. Pesem ima šest kitic, kar je največ, kar jih ima Kimovec v izdaji. Kitice so:

1. Je angel Gospodov oznanil Mariji,
in ona spočela je od Svetega Duha.
»Češčena si, Marija!« je angelski glas;
bo zadnja ura bila, Marija, prid po nas.
2. Marija je rekla: »Glej, božja sem dekla,
naj se mi zgodi, kakor angel veli.« Češčena.
3. In sveta Beseda meso je postala,
med nam' prebivala, je Jezus ji_ime. Češčena.
4. Poglejmo še v vice na verne dušice,
usmili se, Jezus, jih reši iz vic. Češčena.
5. Nam luč je prižgana od svet'ga Florjana,
da ognja nam varuje dušo in telo. Češčena.
6. Čast bodi Očetu in Sinu_in svet'mu Duhu;
kakor je b'lo v začetku, tako na vekomaj. Češčena.

Kimovčevo besedilo je od treh Štrekljevih še najbližje onemu s Suhe na Koroškem (št. 6405), saj ima le-ta kitico s sv. Florjanom. Razen te kitice, ki je kmalu odpadla, se je pesem v tej obliki ohranila do danes. Majhni lepotni popravki so zanemarljivi.

Poleg treh vzklrikov molitve angelovega češččenja in brez sv. Florjana ima besedilo še dve posebni kitici: prva se nanaša na duše v vicah, ki jo imajo vse tri Štrekljeve inačice. Zaradi te kitice Ivan Grafenauer sklepa, da je besedilo srednjeveškega izvora in pravi, da je pesem »kljub pomlajeni obliki, poskočni vrstici, stara prepesnitev molitve angelovega češččenja, še iz časov, ko se je molila samo zvečer, s prav srednjeveško mislijo o Mariji zavetnici vernih duš in pomočnici v smrtni uri«.¹⁸ Druga posebna kitica pa je prepesnitev molitve *Čast bodi Očetu* (danes: Slava Očetu), ki je povsem nova. Čeprav

¹⁵ Prim. K. Štrekelj (zb. in ur.), *Slovenske narodne pesmi III*, Ljubljana 1904–1907, str. 652–654.

¹⁶ Prim. F. Kimovec (prir.), *Partitura k zbirki Sv. maša in pesmi*, Ljubljana 1935, str. 21–22.

¹⁷ Prim. S. Premrl (prir.), *Cerkvena ljudska pesmarica*, Ljubljana 1928.

¹⁸ I. Grafenauer, »Ta stara velikanočna pejsem- in še kaj, v: Čas 36 (1942), str. 115–116.

se je kitica zelo udomačila, pa vsakokrat pusti vtis stisnjenosti in stlačeniosti molitvenega besedila v kitični obseg. V nekdanji knjigi o odpustkih je bilo zapisano, da kdor zjutraj, opoldne in zvečer trikrat zmoli Slava Očetu v zahvalo Sveti Trojici za odlične darove in prednosti, ki jih je Marija prejela, prejme določen odpustek. Zato so nekdanj dodajali molitvi Angelovega češčenja trikrat Slava Očetu.¹⁹ Iz tega razloga je Kimovec dodal zadnjo kitico.

Anton Nadrah, ki je v disertaciji obdelal oznanjevalno-liturgično vrednost *Cerkvene ljudske pesmarice* iz leta 1961,²⁰ v pregledu pravi, da so poleg Štreklja in *Venca svetih pesmi* objavili besedilo naslednji molitveniki: *Kristus kralj*, ki ima tudi melodijo, (1938),²¹ *Večno življenje* (1942)²² in *V občestvo združeni* (1957).²³ V vseh teh izdajah je besedilo ostalo nedotaknjeno, tudi v Mavovi *Cerkveni ljudski pesmarici* iz leta 1961.²⁴

Dva popravka v besedilo *Je angel Gospodov* je prinesla pesmarica *Hvalimo Gospoda* iz leta 1979. Prvi popravek je v prvi vrstici tretje kitice, kjer je namesto »In sveta Beseda meso je postala« prišlo »In sveta Beseda je človek postala«, kar je bilo tako posrečeno, da je bila ta oblika sprejeta v uradno molitev angelovega češčenja samo.²⁵ Po drugi strani pa je razlika komaj opazna, saj je vrstni red samoglasnikov ostal isti: e-o-e. Drugi popravek je bil bolj korenit. Odbor za besedila je motila beseda »dušice«, zato je spremenila prvo vrstico četrte kitice:

4. Za rajne prosimo, se v vice ozrimo:
usmili se, Jezus, jih reši iz vic.²⁶

V naslednji, sedanji pesmarici *Slavimo Gospoda*, je bila četrta kitica vrnjena v prvotno stanje, pač pa je ostal popravek v tretji kitici.

Čeprav neposredno ne sodi v vsebino tega članka, pa je vendar zanimivo omeniti, da je v pesmarici *Slavimo Gospoda* pesem, ki sicer ne omenja angelovega češčenja, pač pa trikrat dnevno molitev. To je pesem *Ko v jasnem pasu primiglja* (SG 173), ki pravi:

1. Ko v jasnem pasu primiglja nam zvezdica daničica,
se sliši milo že zvonjenje, Mariji v čast in počeščenje.
In z zlato zarjo vse časti: češčena si, Marija, ti!
2. Ko sonce više sije že, vzdiguje se, čez poldne gre,
se sliši milo spet zvonjenje Mariji v čast in počeščenje.
Čez hrib in plan se oglasi: češčena si, Marija, ti!
3. In kadar sončece ljubo nam za goro žari v slovo,
se sliši milo še zvonjenje Mariji v čast in počeščenje.
V večernem hladu se glasi: češčena si, Marija, ti!

¹⁹ Prim. F. Ušeničnik, n. d., str. 34.

²⁰ Prim. A. Nadrah, *Cerkvene ljudske pesmi v liturgiji*, Oznanjevalno-liturgična vrednost Cerkvene ljudske pesmarice iz leta 1961, Ljubljana 1969, str. 39.

²¹ Prim. I. Vrečar (prir. s sodelavci), *Kristus kralj*, Ljubljana 1938, str. 71*.

²² Prim. *Sveta maša in pesmi iz Večnega življenja*, Ljubljana 1942.

²³ Prim. *V občestvo združeni*, Molitvenik za občestveno in zasebno rabo, Ljubljana 1957.

²⁴ Prim. *Cerkvena ljudska pesmarica*, Ljubljana 1961, str. 120.

²⁵ Prim. *Kristjan molj*, Ljubljana 1982, str. 16.

²⁶ Prim. T. Smerkolj - E. Škulj (ur. s sodelavci), *Hvalimo Gospoda*, Ljubljana 1979, št. 343.

4. Napev

Tretji zvezek Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmi* ima na več kot 850 straneh več kot 2000 besedil, pod črto pa ima samo nekaj več kot 20 napevov in od teh sta kar dva za besedilo *Je angel Gospodov*. Pri prvi inačici te pesmi – s Suhe na Koroškem – ima pod črto opombo: »Zapisal Jurij Lulek; pela M. Mataidl. – Iz Lulkove zbirke št. 5. Lulek ima dve melodiji, ki se ločita v besedah druge polovice vsake kitice.«²⁷ Razlike v besedilih bomo videli pozneje, zdaj pogledjmo napeva in se ustavimo pri prvem, ki ustreza napevu št. 171 iz *Slavimo Gospoda*. Tako ima leta 1907 Štrekelj prvi notni zapis tega napeva sploh. Njemu bodo sledili trije, ki prinašajo majhna odstopanja, ostala pa sledijo št. 171. V priloženih glasbenih primerih so vse melodije zaradi preglednosti zapisane v isti tonaliteti in v enakih notnih vrednostih.

a) Napev v dvodobnem taktu

Prvi Štrekljev napev je zapisan v C-duru in v 2/4 taktu, ima pa nekaj posebnosti. V 2., 6. in 14. taktu izpolni terčni interval z vmesnim tonom, kar je precej značilno za ljudsko petje; zanimivo pa je, da ta način ni uporabljen v 4. taktu. Poleg tega ima napev dve tiskarski napaki. Prva je v 7. taktu, kjer je pet osmink, in sicer je osminski g odveč; popravljeno je po vzporednem mestu v 15. taktu. Druga pa je v 8. taktu, kjer je napaka v tem, da je prva nota d; popravljena je po vzporednem mestu, to pot iz 16. takta.

Franc Kimovec je prvi zapisal napev *Je angel Gospodov* kot cerkveni napev in ga objavil – kot omenjeno – leta 1935. Čeprav ne navaja, kje je napev dobil, je zelo verjetno poznal Štrekljevo zbirko in napev te pesmi. Napev je zvišal za en ton in ga zapisal v D-duru, ki je – kakor izkušnja potrjuje – kar primeren. Glede ritma pa je podvojil vrednost not in ga zapisal z znakom C, kar pa povsem ne ustreza Štrekljevemu 2/4, ampak bi ga moral zapisati v alla breve taktu: C/ ali 2/2. Po drugi strani pa taktiranje na štiri mahe napev preveč razbije. Kimovčevemu zapisu so sledile vse naslednje pesmarice: *Cerkvena ljudska pesmarica* iz leta 1961, *Hvalimo Gospoda* iz leta 1979 in *Slavimo Gospoda* iz leta 1988.

Gregor Zafošnik je v svoji pesmarici *Pojmo Gospodu*²⁸ iz leta 1977 objavil *Je angel Gospodov* pod št. 219 s pripombo: »Napev in besedilo ljudsko.« Kimovčevemu napevu je vnesel nekaj sprememb, ki deloma, samo deloma ustrezajo prvotnemu Štrekljevemu zapisu. V 2., 6., 10. in 14. taktu – tako kot Štrekljev napev – izpolni terčni interval z vmesnim tonom, vendar tako, da prvo noto punktira, s tem pa druga izgubi polovico svoje vrednosti. Poleg tega vnese majhen popravek v 12. taktu, ko zaradi vrinenosti besedila zadnjo osminko razdeli na dve šestnajstinki. Sicer pa v ostalem sledi Kimovčevemu zapisu.

Zmaga Kumer je v zbirki slovenskih ljudskih pesmi o Mariji z naslovom *Lepa si, roža Marija*²⁹ uvrstila tudi *Je angel Gospodov*, in sicer zapis iz Hriba pri Vrhpolju na Gorenjskem. Zapis je v G-duru, kar je izredno nizko, in v 4/4 taktu, kar ustreza Kimovčevemu znaku C. Tudi napev Zmage Kumer izpolni terčni interval z vmesnimi toni, vendar točno na tistih mestih, kjer tega Štrekljev napev ne stori, in sicer v 10. in 14. taktu; v ostalem sledi Kimovčevemu napevu. Pri tem je dolžina not na račun pavz in obratno povsem zanemarljiva.

²⁷ K. Štrekelj, n. d., str. 652.

²⁸ Prim. G. Zafošnik (prir.), *Pojmo Gospodu*, Zbirka pesmi za ljudsko petje pri bogoslužju, Maribor 1977.

²⁹ Prim. Z. Kumer (iz. in ur.), *Lepa si, roža Marija*, Zbirka slovenskih ljudskih pesmi o Mariji, Celje 1988.

b) *Napev v tridobnem taktu*

Poleg napeva v dvodobnem ima Karel Štrekelj še napev v tridobnem taktu, ki se sicer razen takta – in seveda dolžin not – precej ujema s prejšnjim. V vseh pesmaricah pride ta napev samo dvakrat na dan.

Drugi Štrekljev napev je zapisan v Es-duru. Obe polovici napeva – kitica in odpev – sta popolnoma enaki. Tudi prva in druga fraza začinjata z istimi notami, le da se v drugem primeru predtaktna nota spremeni iz četrtinke v osminko, z a pa skoči na c. Nekaj posebnega je besedilo odpeva v tridobnem taktu, ki ne ustreza onemu v dvodobnem taktu. Na to opozarja že Štrekelj v nadaljevanju omenjene opombe pri besedilu s Suhe na Koroškem (št. 6405), kjer pravi: »Lulek ima dve melodiji, ki se ločita v besedah druge polovice vsake kitice (v. 5–8), ki slove: Češčena Marija, se žegnana žena, je žegnan spomin, ko je Jezus tvoj sin!« Ta odpev lepo povzame prvi del zdravamarije, namreč angelov in Elizabetin pozdrav.

Gregor Zafošnik je edini, ki ima poleg Štreklja napev v tridobnem taktu, in sicer pod št. 220 z naslednjo pripombo: »Napev (koroški) in besedilo ljudsko.« Zafošnikov zapis je v F-duru, ima pa še nekaj drugih razlik. Zadnjo noto 2. takta je spremenil iz osminskega b v četrtinski c. Tretjo noto v 4. taktu je »popravil« po predtaktu: iz osminskega c v četrtinski a. V 6. taktu je druga nota dobila predložek, na vzporednem mestu v 14. taktu pa ne. Najbolj opazno pa je, da je začetek odpeva ostal brez predtakta, ker je posodobil besedilo po molitvi. Namesto »Češčena« je zapisal »Zdrava«, s čimer je bil predtakt odveč. Tako je skladba marsikaj izgubila. Obe polovici nista več enaki, poleg tega začetek odpeva zašepa, ker imajo vsi začetki predtakt.

c) *Napev sam na sebi*

Oba napeva sta po obliki zaokrožena 16-taktna perioda, sestavljena iz dveh 8-taktnih ali malih period, ki ustrezata kitici in odpevu, oziroma iz štirih 4-taktnih stavkov, ki ustrezajo štirim vrsticam v vsaki kitici; lahko pa bi dodali, da vsak stavek sestavlja dve 2-taktni frazi. Tako ima pesem *Je angel Gospodov* značilno obliko slovenske cerkvene ljudske pesmi. Ker se po tematiki napeva nekoliko razlikujeta, ju poglejmo ločeno.

Dvodobni napev ima po stavkih precej jasno gradnjo: A, A1, B, B1. Mnogo bolj zanimiva je gradnja po frazah, iz katerih je kot iz kock sestavljen celotni napev: a - b, a - b1, c - b, c1 - b1. Pri tem je zanimiva fraza c1, ki je postavljena za terco nižje od c; če pa bi bila prva nota a, potem samodejno postane fraza a.³⁰ Sicer so si pa fraze po ritmu zelo podobne oziroma so skoraj enake: predtakt / dolga nota (inačica: dve noti, prva s piko, druga zmanjšana) in dve kratki / dolga in kratka nota. Zelo, zelo moti deljenost prve dolge note na začetku tretjega in četrtega stavka zaradi besedila. Zanimivo, da se ni nihče ob to spotaknil. Še najmanj pri besedilih, kjer vsi zvesto sledijo uradni molitvi. Do leta 1930 so namreč namesto »Zdrava Marija« molili »Češčena si, Marija«. Podobno »zašepa« ritem na koncu drugega in četrtega stavka.

Neprimerno bolj preprost je tridobni napev že zaradi tega, ker sta obe mali periodi – kitica in odpev – popolnoma enaki. Poleg tega si fraze sledijo takole: a, a1, a2, b. Zdi se, da je razen začetka odpeva, kjer je izpustil predtakt, Zafošnikova inačica bolj logična.

³⁰ Tukaj lahko potegnemo vzporednico s še starejšo cerkveno ljudsko pesmijo *Lepa si, roža Marija* (SG 176), ki ima preprostejšo obliko: A, A, B, B1, in sicer B1 ima isto melodijo kot B, le za terco nižje. Edina razlika je druga nota v 13. taktu, kar pa je očitna notografska napaka.

Kateri od obeh napevov je starejši oziroma prvotnejši? Odgovor ni enostaven. Med cerkvenimi ljudskimi pesmimi imamo več primerov istega napeva v različnih ritmih, npr. *K tebi želim, moj Bog* (SG 429) pri nas pojemo v 3/4, drugi narodi pa ga pojejo v 4/4 s prvo noto dvojno. Verjetno je nekaj podobnega v napevu *Je angel Gospodov*. V dvodobnem napevu so morda ostaline renesančnega občutka, da je poudarjeni zlog v resnici daljši. Morda bi se jeziček na tehtnici možnosti nekoliko nagnil na stran tridobnega napeva, ki je bližji »slovenskemu« 5/8 taktu. V uvodu omenjene zbirke *Lepa si, roža Marija* je Zmaga Kumer zapisala: »Pogosti 5/8 takt v objavljenih pesmih ni samovolja zapisovalca, saj ga dokazujejo zvočni posnetki tudi tistih pesmi, ki so jih včasih pisali v 3/4 taktu s piko pri prvi četrtinki. Za slovensko ljudsko pesem je 5/8 takt tako značilen, da se pojavlja pri ljudskem petju v cerkvi celo v nekaterih umetnih nabožnih pesmi, če le ne spremljajo petja orgle in ga ne silijo v 3/4 takt.«³¹ »Še več. Če pa orgle napovedo pesem v 5/8 taktu, bo ljudstvo takoj prijelo. To se neštetokrat dogaja in vsak organist lahko poskusi.«³²

Za sklep se lahko vprašamo, na kakšni lestvici je napev zgrajen, ne glede na harmonijo. Na prvi pogled je seveda napev v duru kot vse (razen SG 540) pesmi v pesmarici *Slavimo Gospoda*. Vendar, če pogledamo melodijo samo na sebi, vidimo, da konča na terci. Ta pa je »nota finalis« avtentične frigijske lestvice. Tudi občutek celotne melodije je modalni, npr. tonalni »vodilni ton« nikoli ne gre v »toniko«. Vsa melodija poteka v območju sekste frigijske lestvice od najvišjega c do note finalis e. Ker vse harmonizacije poudarjajo spodnjo terco kot toniko, je ta občutek izginil.³³ Podoben primer je *Lepa si, roža Marija* in še nekaj drugih napevov.³⁴ Če je Ivan Grafenauer iz besedila sklepal, da je *Je angel Gospodov* srednjeveškega izvora, pa mu glede na napev lahko brezpogojno pritrdimo.

Summary

Folk Hymn "Je angel Gospodov" (Lord's Angel)

The article on folk hymn "Je angel Gospodov" is divided into four chapters: 1. Angel's Annunciation which contains an exegetic explanation of a report from Luke's Gospel. 2. Angel worship with two subdivisions: bell ringing and the prayer as folk devotion. 3. Text which in one variant is a poetic re-creation of the angel worship prayer and of the gospel report in the other. 4. Melody. The first notation, brought by Štrekelj in 1907, contained two variants, one in the double and the other in the triple bar time. In 1935 Franc Kimovec published the tune as a folk hymn in the double bar time. Aside from Štrekelj Gregor Zafošnik is the only one whose tune is in the triple bar time. The answer to which of the two melodies is of older origin is not simple. The double bar tune might still contain the feeling from Renaissance that the stressed syllable is truly longer, while the majority might be in favor of the triple bar tune which is closer to the "Slovene" 5/8 time. In lieu of conclusion we might ask ourselves on which scale - regardless of the harmony - the melody had been built. Judging by the melody itself we can see that it ends on the third which is the "nota finalis" of the authentic Phrygian scale. The entire melody from the highest c to the nota finalis e lies within the sixth of the Phrygian scale. If we take into consideration the tune we cannot but agree with Ivan Grafenauer that this folk hymn originated in the Middle ages.

³¹ Z. Kumer, n. d., str. 8–9.

³² E. Škulj, *Zmaga Kumer: Lepa si, roža Marija*, v: CG 82 (1989), str. 27.

³³ Kakšne težave imajo harmonizatorji, je jasno že iz drugega akorda, ki gre na subdominanta, medtem ko v novejših slovenskih napevih subdominanta pride na koncu skladbe kot potrdilo tonalitete. Ne bi pa danes imelo nobenega smisla harmonizirati v frigijskem modusu.

³⁴ Prim. E. Škulj, *Modalne lestvice v slovenskem cerkvenem ljudskem napevu*, v: Srednjeveška glasba na Slovenskem in njene evropske vzporednice, Ljubljana 1998, str. 179–190.